

SLOVESNOSTĚ.

Literárnia a kritická príloha k »Orlovi.«

Zodpovedný redaktor:

Andrej Truchlý-Sytniansky.

Roč. I.

Turč. Sv. Martin, 30. Septembra 1873.

Číslo 9.

Pohlady na literatúry slovanske.

(Pokračovanie.)

I.

Literatúra slovenská.

Z prozaického písomníctva svetského patria do doby tejto *romány*, ktoré mali za obsah príbehy tým v básňach svetských (Alexandreida atď.) podobné. Z týchto spomenutia hodné sú: „*Válka trojanská*“ a pôvodní román, rečený „*Tkadleček*“, alebo rozmluva medzi žalobníkom a nešťastím o ztrate milenky; skladba pôvodnia pochádza z konca XIV. storočia, spísaná v reči neviazanej od istého Ľudvíka Tkadlečka, žijúceho v Kr. Hradci. Nárek svoj začína: „Ach, ach nastojte, ach, ach bieda, ach nasyle, ach na tie vkrutny a vrucy shladiteli vssech zemi.“

Ačkoľvek u nás i v Čechách v stotoletích týchto a pozdejších latinčina za reč diplomatickú bola povýšená a v nej spisovano bolo, ačkoľvek Nemci i reč nemecká jako na Slovensko tak i do Čiech sa vtierali, na dvorach kráľovských i medzi šľachtou obfubu a ochranu nachádzajúc a následkom toho zdalo sa, že sa blíži čas, kde národ slovenský, no i najme český celkom zahynie a to tým skôr, že Jánom Luxenburgským nemecký rod na trón český bol povýšený: preca zachránil sa národ československý od celkovitého úpadku tým, že povstali medzi ním, najme českým horliví zastavatelia jazyka a života národného, snažiaci sa všemožne povzniesť národ k sebedomiu a k poznaniu jeho práv a povinností. Mnohí o to bojovali najme v Česku zbraňou, iní zase spisami svojimi. Medzi poslednými najdôležitejší je *Dalimil*, spisovateľ tak zvanej *kroniky boleslarskej*, ktorý horliac za rod svoj a proti potupníkom jeho kočajúcim sa v cudzotách vypravuje v *kronike* tejto, slozenej vo veršoch štýrstopových trochejických príbehy československého národa od potopy

sveta až do Jána Luxenburgského (r. 1311). Na jakých zásadách spočíva *kronika Dalimilova* vysvitá zo slov, ktoré klade do úst „*Lu-buši*“, keď k shromaždenému snemu hovorí: „Ale budelit nad vámi cuzozemec vlásti, — nebude moci váš jazyk dlúho tráti. — Tú-hat jest každého mezi cuzími, — smutný utěši sie mezi svými; — každý kraluje přá-tely svými, — ijeden múdry neradí sie s cu-zími. — Pojmet k sobě lud jazyka svého — a bude vždy hledati vašeho zlého; — na váš lud bude hledati viny — a svým rozdeli vaše dědiny. — Čestě své, ač i kra-stavo, — nedaj v sie cuzozemcu, česká hla-vo! — Kde jeden jazyk, tu jeho sláva!“

V XIV. storočí začali Česi viac lež ino-kedy uvažovať pomery svetské a náboženské a vyvádzať o nich mravnie zákony, doliehat na opravu mravov tých, ktoré sa jim zdaly byť pokazenými. Úvahami takými kriesily sa zásady po svobode a rovnom práve všetkých ľudí, ktoré ústavami feudalnými byly porušené, pri čom sa na stavoch vyšších väčšie chyby pozorovaly, nežli na stavoch nižších. Boj tento o opravu mravov pri-pravujúci vystúpenie Husovo vedený bol slovom i písmom od šľachticov a kňazov, medzi ktorými slavnější sú: *Smil Flaška z Pardubic*, zemän český, jeho narodenie padá do sredu XIV. storočia, studoval v Prahe, r. 1395 stal sa členom „jednoty panskej“ proti kráľovi Václavovi IV. Stal sa i v li-teratúre pamätným sobraním českých prí-sloví, v ktorých národ sám náhlady svoje o svete v zásadách opatrnosti a mravnosti slo-žil. Okrem toho složil „*Novú radu*“, básň alegorickú vo spôsobe bájkky dramatickej (r. 1395), v ktorej zvieratá radia kráľovi Václavovi IV., čoby činiť a čohoby sa chrá-niť mal. Začína sa týmito veršami: „Král lev ten čas u jednoho — byl rozeslal poslův

mnoho, pozva kniežata, také pány, — po všetch krajiach, na vše strany.“ Báseň obsahuje 2000 veršov. Od neho pochádza i „*Rada otce synovi*,“ v ktorej dáva pravidlá otec synovi, dľa ktorých sebe ku etí žiť má. — *Tomáš zo Štítneho*, rytier český, ktorý spísal mravo-poučné knihy, cieľom poučenia dietok svojich. Sloh jeho vyniká prirodzenou jednoduchosťou a nehľadanou krásou. V knihe svojej „*Obecné věci křestanské*“ porovnáva svet so zákonmi náboženskými a vidiac v tom veľký odpor, žehrá slovni prísnymi na nepravosti ľudské a hrozí Bohom i peklom, nešetiac pri tom ani cisára Karla a syna jeho Václava. Jak v knižstve, tak i v stave zemänskom chce opravu mravov, hovoriac o posledňom, že „pán má býti štít dobrým a zlým kladivo.“ — *Ján Hus*, odhaľoval prísne a bezohľadne chyby a hriechy na osobách jak svetských, tak duchovných, a sám vedúc život bezúhonný doliehal na opravnenie mravov. Ľud povzbudzoval k čítaniu sv. Písma; jemu k poučeniu a povzbudeniu spísal mnohé *výklady nábožné, a piesne cirkevné*, ktoré slúžily za vzory v nasledujúcich storočiach i na Slovensku hojne skladaných piesni cirkevných evanjelických. Pre bludy, ktoré sa mu vytýkali, bol v Kostnici spálený r. 1415. Početné spisy jeho dokazujú ho čo národovca horlivého a učenca slavného, pričom bol zveľebovaný i čo rečník výmluvný. On reč obecnú českú na spisovný jazyk ušľachtil a povýšil, potom pravopis československý, jak už spomenuto bolo, dômyslne sjednodušil, v čom ho iní nasledovali, a stal sa takto Čechom tým, čím bol Luther Nemcom.

Veľkovejšie ide od sredku XV. storočia, t. j. od r. 1440 až do dnes, i obsahuje tiež dve doby.

Doba prvá siaha od sredku XV. storočia, či od r. 1440 až do počiatku užívania nárečia slovenského čo spisovnej reči na začiatku XVIII. storočia; dľa jednotlivých storočí rozvrhnúť ju možno na tri odseky, z ktorých prvý obsahuje storočie XV., druhý XVI. a tretí XVII.

So zahnutím državy Veľkomoravskej v X. storočí, zahynula i samostatnosť Slovákov a reč jejich ustúpila z hradov kniežacích skoro výlučne do chalúp ľudu roľníckeho. Prez viac storočí hlivelé Slovenstvo v hlbokom mlčaní následkom bojov a nepokojov zapríčinených dotiahlymi víťaznými národami cudzími. Okrem latiny čo reči diplomatickej rozmohla sa v dobe tejto i nemčina, ponevác kolonizacia diala sa po plene kumánskom a tatárskom v časoch týchto vo veľkej miere. Osady nemecké

rozložily sa po celom pásme Tatier. Mestá Krupina, B. Bystrica, B. Štiavnica a Kremnica staly sa nemeckými a vytýskaly živel slovenský; ba ani len do remeselnických cechov nebol prijatý žiadon Slovákov. Také výsady dávali králi uhorskí prísľahovavším sa Nemcom na naše Slovensko. Meno a reč Slovákov tratí sa v dejepise a nevystupuje skôr na javo lež okolo sredku XV. storočia. Keď po spálení Jána Husa strhly sa v Česku búrky náboženské a občanské, vysťahovali sa mnohí Česi na naše Slovensko, i utvorili zvláštne osady v Gemere, Honte, Novohrade, Zvolene, Liptove, Trenčíne a Nitre, podržiac učenie svoje a osvetu českú, ktorá Slovákom nebola celkom neznámou a cudzou, ponevác nejedni z nich cieľom vyššieho vzdelania sa universitu Pražskú, ktorá Karolom IV. r. 1348 založenú bola navštevovali a so živlom a ruchom českým času toho obznámit sa mohli. I ujala sa v XV. stor. u Slovákov, ktorí kráľmi uhorskými v latinskej reči spravovaní boli, po prvýraz snád od časov sv. Cyrilla a Methoda tá myšlienka, že reč jejich i napísať sa dá. No už r. 1385 vydal Václav vo Bzenca glosované spevy cirkevné, t. j. s vysvetlivkami v rôznoreči slovenskom, v okolí Holičskom užívanom; je to snád najstaršia pamiatka nárečia slovenského z doby predošlej a tejto. Len tureckému pustošeniu pripísať treba, že po storočných týchto válkach tak málo pozostatkov dávneho tohoto vzdelávania československého nárečia v Uhrách najme z XV. storočia naleznúť možno. Ku skromným pozostatkom týmto pripočítat sluší obzvlášte nektoré *historické spevy slovenské*, ktoré, jak sa pravde podobá, složené sú v krátkom čase po udalostach samých v nich ospevovaných, z ktorých do storočia XV. pripadajú, na pr. spevy o *Michalovi Szilagymu* a o *Václavovi Hadmázimu* z r. 1460 a rozličné piesne o kráľovi *Matiašovi*, sdelené v Kollarových „*Národných zpíevankách*“ (Diel I. str. 31, 32 a 45; diel II. str. 7 pieseň „*Rakovce*,“ ktorá sa takto začína: „*Zvalo sa mesto Rakovci*, — V nem prebývali Kuruci, — Tam mal jedon kovác dcéru, — Kragšú, nežli král královnu. — Sám král (Matiaš) sa zalúbil do nĕg“ atď.; str. 8 pieseň „*Katarjna*,“ ktorá sa takto začína: „*Ten Turecký mýtnjk*, — Sedj vo vezenj, — Za ruce za nohy — Tuho okovaný. — Mýtnjku, mýtnjku! — Máš ty doma dcéru, — Krásnu Katarjnu: — Ak nám gu ty slúbjš, — Sám sa vyslobodjš!“ atď.). Iné pamiatky zo storočia XV. sú neznáme, ačkoľvek isté je, že v listárňach a knižnicach biskupských, kapitulských, veľmožských a mestských, jako i v archivoch

kr. slob. miest a krajov Slovákmi obývaných nejedna pamiatka v prachu leží. Husiti na Slovensko sa pristahovavší čo predbežníci nemeckej reformácie, povzbudili na Slovensku náklonnosť k učeniu protestanskému. Česi s Jiskrom do Uhár prišli priniesli sebou mnohé české knihy na Slovensko a uviedli českoslovenčinu pri službách Božích, jakožto jazyk cirkevní. Tomuto z Čiech poslámu vlivu a spojenému s nim vzniku rezkejšieho života literárneho na poli náboženskom pripísať treba, že sa československé nárečie spisovným jazykom pre Slovákov stalo, nazvané súc dľa vzoru svojho *Kráľickej biblie* biblickým jazykom, či bibličinou. A tak, ačkoľvek reč latinská neprestávala sa užívať v politickom živote, užívala sa teraz českoslovenčina i vo vyjednávaniach politických, menovite v obciach atď. V českoslovenčine dopisovali si i zemáni, v nej shotovená bola i nejedna listina v kancelarii kráľovskej. Tak zachované sú: *Listy Jiskry z Brandýsa* dané r. 1446 rozličným osobám a mestam na Slovensku, *Listy Pankráca zo Sv. Mikuláša* písané r. 1445 mešťanom Prešporským. I kráľ *Vladislav II.* poslal r. 1492 *Prešporčanom list* českoslovenčinou písaný, áno r. 1492 dňa 9. Febr. otvoril dlhou československou rečou snem budínsky, ktorú Valentin, biskup Varadínsky do maďarčiny prekladal. V archívoch mestských na Slovensku chovajú sa listiny a výsady československé najme zo XIV. a najme z XV. storočia, ktoré najst môžeme v „*Archive starých československých listín*“ atď. „*Maticou Slovenskou*“ vydávanom.

V XVI. storočí postúpilo rozširovanie sa reformácie Lutherovej na Slovensku rýchlymi kroky. Kazatelia evanjelicko-slovenski počavši bohoslužbu v slovenskej reči vykonávať, vyvolili k tomu nárečie československé, ponevác v tomto biblia a iné obradné knihy spísané a tlačené byly. Rodili Česi a Moravia putovali často čo duchovní pastieri a učítelia na Slovensko a naopak Slováci do Čiech a na Moravu, takže Česko, Morava a Slovensko až do r. 1620 v duchu takmer jednou zemou byly. Preto nenie divu, že československá spisovná reč od času tohoto na Slovensku i v písavných vyjednávaniach občianskeho života lepšie sa ujala a udomácnila, jako to dosvedčujú hojné listiny kráľov a osôb vysokopostavených v česko-slovenčine spísané a — jako sme spomneli v odseku XV. storočia — v archívoch miest slovenských posial zachované, pochádzajúce, jak z tohoto tak i z nasledujúcich storočí. Všetci spisovatelia tohoto a nasledujúceho storočia boli skoro výlučne

bohoslovci a písali knihy povolaniu svojmu primerané, jako *katechismusy*, *knihy modlitebné*, *piesne nábožné* a iné náboženské knihy. Časté vpády divokých Turkov, strašné spustošenie od týchto miest, hradov a dedín, zvlášte nešťastná bitka pri Moháči, vydobytie pevnosti Budína kroz Turkov, války občianske zahnyly tiché, pokoja milovné múzy z krajov pannonských krvou skropených. Vo všetkých piesňach cirkevných, z nepokojnej doby tejto pochádzajúcich, veje duch úzkosti a žalosti plný, túžiaci po pomoci a osvo-bodení.

V okolnostach takýchto preca byly založené v dobe tejto početné školy na Slovensku, jako v Rožňave roku 1525, v Bánovcach a Lubietovej r. 1527, v Bardejove r. 1539, v Levoči r. 1542, v Žiline a v Prievidzi 1550, v B. Štiavnicí r. 1560, v Šintave r. 1563, v Kešmarku r. 1575, v Jelšave, vo Zvolene a v B. Bystrici 1576, v Mošovcach a Hlohovci (Frajštáku) r. 1580, v Trenčine r. 1582, v Prešove r. 1594, v Košicach r. 1597 atď., na ktorých školách zväčša účinkovali učítelia a rektori nadechnutí za vedu a zdarné vychovávanie a milovníci reči slovenskej. V XVI. storočí založily sa tiež prvé knihtlačiarne na Slovensku, medzi inými v Šintave r. 1574, v B. Bystrici a Bardejove r. 1578, v Trnave r. 1579, v Hlohovci r. 1579, potom v Prešporku, Trenčine, Košicach, Prešove atď., kde sa mnoho slovenských knih tlačilo.

Do storočia XVI. pripadajú podobne okrem spomenutých slov. listín panovníkov uhorských (jako boli: Žigmond, Barbora, Albrecht, Alžbeta, Vladislav pohrobok; Ladislav, Matiaš, Vladislav, Ludvik II., Ferdinand I., Maximilian II., Rudolf), miest a osôb vysokopostavených i nektoré, najme historické spevy. Sem patria historické spevy: *Obitve Mohátskej či o porážke kráľa Lud. II.* (r. 1526). Spev obsahuje 31 slók po štyri riadky, i začína sa: „Leta Páne tisjého — Petistého dvacáteho šestého — Stalo se jest mnoho zlého — Za krále Ludvjka mladého.“ Spev tento je buď prepisovateľom veľmi porúchaný, buď pôvodcom jeho bol rodený Čech; hneď po bitve zdá sa byť složený, to možno súdiť zo sloky 26, kde sa hovorí, že „Kráľ Ludvjek ven z boge vygel, — Ani geden geg nevidel, — Pán Bůh vi kam se gest podel, — Toby negeden rád vedel.“ Telo kráľovo bolo len po dvoch mesiacoch najdené, a tak spev tento pred tými dvoma mesiacami složený byť musel. — *O zámku Muránskom* (r. 1549, spev pozostávajúci z 38 slók štyririadkových, složený pravdepodobne Františkom Bebekom, ktorý keď „gešte lid kráľovský pod Murá-“
9*

nem nebyl, — giž Ferenc Bybek s svými gest tam byl, — Dva ģántnäre pod nim udelal, — Harcovánj s Bazaldem (Bašom) každý den mjval,“ lebo v 38. sloke hovorí: „Kdo tu pjsěň složil, ten sám prítomen byl, — Na počátku veršův své gměno položil.“ I tento spev zdá sa nám prepisovateľmi porúchaný; začína sa: „Muránsky zámek v Uherskej zemi — Na vysokej skale gest postavený, — Bjly svjtj se mezi horami, — Zdi, bašty, palácové pekne zpravenj.“ — *Pjsěň o Sijět-ském Zámku* (r. 1566) prevyšuje čo do pozície predošlé i upomína bohatierske spevy srbské a bulharské. Spev, v ktorom vynechané sú nektoré riadky, skladá sa z 96 slók 5-riadkových, i začína sa: „O Sijeti, Sijeti — Mjg zámku veselý, — „Mjg zámku prepekny — (tu niet 3. r.) — Na tebe sem sluhoval, — Dobrú vůli mjval, — Těž s čistými Junáky — Tovaryši svými: Mocný Bože milý! — Byla mi služba platená — Od pána haytmana, — Od samého haytmana, — Od samého pána, — Od pána Žri-niho“ atď. — *O nektorých zámkoch, které Turék vybogoval, zvlášte o Modrom Kameni, Dijeje u Zvolene* (r. 1576) je spev čo do pozície celkom podobný srbským a bulharským bohatierskym spevom, záležajúci z 92 slók 3-riadkových; pôvodca musel byť v boji prítomný a rôdom buď zo Zvolena alebo z Hontu, bo na to poukazujú nektoré slová rôznorečia zvolensko-hontianskeho, jako: „zámke,“ „mladá čelad,“ „dvůch“ atď.; spev začína sa: „V šjrem poli na Podolj — Stoji Belhrad murovaný (r. chyb.) — Na nem sedj sám cjsari, — Sám cjsari, sám vladári, — Hey (?) . . . snad Ten Turecký Hospodári. — Pred nim stogá stogá dva Turčané (t. j. Turci), — Dva Turčané, dva Bašové, — Na svých milých bedeliách. — Hagši! hagši Hospodári! — Pustí že nás bogovati — Do Uherskej dobreg zeme. — Zámke, mesta dobývati, — A co starých postjnatj, — Mladú čelad privedeme. — Nepustjm vás bogovati, — Mesta zamke dobývati — Do Uherskej dobreg zeme. — Ač nás nepustjs . . . — Cheeme tvú zem zrabovati . . . — Hagši, hagši dva Turčané, — Dva Turčané, dva Bašové — Na svých milých bielych hradiech; — Giž vás pustjm bogovati — Mesta, zámke dobývati do Uherskej dobreg zeme.“ atď. A zakončuje sa: „O pane náš, náš veliký! — Uslyšiz svúj lid krestanský, — Zbaviz nás turecké moci. — Aby ten Turék ukrutný, — Pohan, Tatár, Nemci s nimi, — Aby byli zahanbeni“ atď. — *O Jágrj a nektorých vjtezjch* (r. 1599) pieseň spisal Štefan Komodický, „Onodský Kapitán,“ jako sám v 49. sloke o sebe hovorí „na Odoni (snad Onodj

zámku,“ obsahuje 53 sloky 2-veršové; začína sa: „Škoda se gest stala v tég Uherskéj zemi, — Neb giž pomínulo rozkošné veselj. — Neb vjtezský heytmán na zem gest poražen, — Mlékem také medem tekauci¹⁾ vzata zem“ atď.

Vzdor týmto a mnohým iným dakde v prachu ležiacim a posiaľ nedotknutým svet-ským spevom z doby tejto, môže sa storočie XV. a nasledujúce skoro výhradne dobou skladania evanjelických piesni cirkevných pomenovať. Medzi skladateľmi takýchto piesni, v ktorých panuje duch záduščivý, úzkosti a žalosti plný, tužiaci po pomoci a osvobodeni, — zasluhujú zvlášte spomenutí byť: *Ján Silvanus*, Slovák, žil v Čechách, zomrel r. 1572; *Juraj Bánorský*, riaditeľ školy Žilinskej, zomrel r. 1561; *Ján Táboorský*, kazateľ vo Varine, zomrel r. 1596; *Andrej Cenglerius*, kazateľ v Ružomberku okolo r. 1588; *Ján Primo*, správca školy v Hlohovci a v Trenčine, zomrel r. 1586, okrem piesni vydal latinsko-česko-slovenský katechizmus r. 1581 — 83, prvú to knihu tlačenú na Slovensku; *Štefan Trebický*, rodom Slezák, okolo r. 1583 preložil do česko-slovenčiny vyznanie viery piatich baňských miest (Confessio montana); *Ján Hodžka*, superintendent v Trenčine vydal mimo piesni pohrabnie kázne; *Michael Radošinský*, kazateľ v Bardejove; *Petor Baroš*, správca školy v Slov. Lúpci a potom v Trečine; *Albert Husecius* v Prievidzi; *Rafael Hrabec* a iní.

Osudné príbehy udaly sa v storočí XVII. v Uhorsku. Protestantom udelil sa svobodný výkon náboženstva v miere Viedenskom r. 1606 a zabezpečil sa konečne na sneme Šoproňskom r. 1626; avšak porážka Čechov v bitve na Bielej Hore r. 1620 zapríčinila i v Uhrách mnohé búrky nové náboženské. Pritulok, ktorý Slováci protestantskí početným českomoravským vystaňovalcom poskytli, zapríčinil krutý spor medzi stránkou katolíckou a protestantskou. Vojna občianska pod Jurom Rákócim povstala vzala ráz náboženský na seba. Mier v Linci uzavretý pri korunovaní Ferdinanda III. r. 1637 zákonami krajinskými uznatý, málo osožil k navráteniu sa pokojných pomerov. Emerich Tököli r. 1681, František Rákóci r. 1704 rozšírili poznovu válku občiansku po Uhorsku od Turkov beztoho zpusťošenom a po-

¹⁾ Z pravopisu, jakým toto a iné slová, jak v tejto, tak predošlých spevoch, písané vidime, dokazuje, že piesne tie pôvodne byly čistou slovenčinou písané, neskôr ale prepisovateľmi, ktorí v česko-slovenčine sbehli boli, počestené.

plienenom. V takýchto okolnostiach písomníctvo slovenské, ktorého v týchto posledných storočiach pestovatelia skoro výlučne len protestanti boli, a ktoré na konci XVI. storočia ešte len skvetaf počalo, nemohlo dozrievať a s koncom XVII. storočia skoro celkom zaniklo. Najplodnejšími spisovateľmi slovenskými boli i v storočí tomto bohoslovci, najmä evanjelickí, avšak cena jich výplodov klesala s úpadkom času vždy hlbšie a hlbšie. Pamäti hodnejší medzi nimi sú zvlášte: Vavrínek Benedikt z Nedožier (v Nitransku), narodený r. 1555, zomrel r. 1615 v Prahe čo professor university Pražskej: Do Prahy prišiel na konci XVI. storočia, kde sa čo učenie i horlivec pre činnosť na vysokých školách vyznamenal. Najvätsiu zásluhu si získal o prosodiú česko-slovenskú, ustanoviac zákony časomieru pre jazyk československý, a sám hneď prakticky sa pokúsiať vo veršovaní spôsobom týmto. Preklad žalmov podľa latinského spravovania J. Buchanána bol toho výsledkom. Vydanie toto venoval universite Pražskej, i pripojil k nemu prehľad pravidiel prosodických dľa vzoru grecko-latinských rozmerov. Príklad jeho v nasledujúcom storočí nasledovali na Slovensku: *Hruškovič, Daniel Krman, Tešlák* a iní. Okrem mnohých latinských spisov, československých cirkevných piesni, vydal r. 1603 *československú mluvicu*. Na podzim r. 1606 vydal opäť na spôsob latinských veršov dva žalmy. Žalmy tie sa stratily. Vydal i nektoré rozpravné básne duchovne, jako: „*Život Ježišův*“, „*Životy patriarchův*“. Podotknúť ešte musíme, že Nedožerský vyštudujúc na vysokých školách v Prahe, vyslaný bol r. 1594 do Uh. Brodu za správcu školy; r. 1595 dosiahol dôstojnosť „*Bacca Laureata*!“ r. 1599 povolaný bol do Žatca za správcu, kde o rok na to stal sa magistrom učenia Pražského, i spravoval r. 1602—3 školu v Nem. Brode. R. 1603 prijatý medzi profesorov university Pražskej, kde do 4. Júna r. 1615 blahodarne učinkoval. — *Eliáš Láni*, narodený v Slov. Pravne v Turci r. 1570, bol správcom škôl Jelšavských, pozdejšie kazateľom v Mošovcach a r. 1609 čo taký prešiel do Bytče. Na sneme Žilinskom roku 1610 za palatina Jura Turza bol láskou a priateľstvom vyznačený a od stavov 10 preddunajských stolíc za superintendenta vyvolený. On bol muž veku svojho silný a na stanovisku svojom neohrozený stojac medzi proselitismom kalvinským a horlením Pázmánskym.

Skladal cirkevné piesne, ktoré hlbokú záduchnosť prezradujú, avšak elegická jich povaha nesie so sebou vždy dúfanlivé spoliehanie sa na Boha, ktorý vysvoboduje ducha

z pokúšenia sveta. Sloh jeho je plynný, hudobný; v podobenstvách zväčša z písma svätého braných rozlieva sa horúci cit šlachetného srdca. Roku 1612 preložil so superintendantami *Izákom Abrahamidesom* a *Samuelom Melikiasom* dr. Lutherov katekismus, ktorý r. 1612 v Levoči dal tlačiť. Písal i latinsky mnohé polemické články, na pr. proti Fabriciovi r. 1599. Zomrel r. 1617 v 48. roku veku svojho. — *Ján Kalinka*, duchovný správca v Teplej, Radvani a Dubovej, bol muž výmluvný v jazykoch klasických, sbehlý a výborný básnik latinský. Na sneme B. Bystrickom pôsobením grófa Illésházyho r. 1620 dostal čestné meno „poeta laureatus“ a bol šľachtictvom nadaný. Syn jeho *Joachim Kalinka* narodený r. 1602 v Ružomberku, preto i Ružomerský menovaný. Po blahodarnom učinkovaní v cirkvi a škole na viacej staniach zvolený bol r. 1646 superintendentom a býval v Bánovcach. Básnil latinsky a skladal i piesne cirkevne československé, no na dokonalosť formy veľa nedbal. Jeho piesne sú v Tranovského „*Cythare*“. V próze spísal jednu truchloreč pod názvom: „*Verus mundus seu, kázanie na pochovanie urodzenej panej Barbory Macko z Púchova*“, ktorá r. 1648 v Trenčíne vyšla, ďalej „*Procto vianočné Izaiša*“, r. 1645 vysvetlené; v rukopise zanechal katekismus. Keď za cisára Leopolda I. Evanjelici ťažko prenasledovaní boli, musel sa 38 inými kňazmi evanjelickými do Saska vysťahovať; z tadeto sa navzdor prímluvy kurfiršta Saského navrátiť nesmel a tak i dňa 17. júla r. 1678 v Žitave čo vyhnanec zomrel. Bol on muž nábožný, vzdelaný, rečník výborný a preto u osôb vyššieho stavu obľúbený. — *Daniel Príbš* vyznačil sa čo sberateľ spevov pobožných evanjelických; spísal i viac bohosloveckých prác. — *Juro Tranovský*, narodený r. 1591, zomrel r. 1637, bol kazateľom u sv. Mikuláša v Prahe; pozdejšie v Bilsku a konečne v Lipt. Sv. Mikuláši. On vydal prvý československý spevník r. 1635 v Levoči pod názvom „*Cythara Sanctorum*“; obsahoval on 400 piesni a teraz počítuje vyše 1000; v Levoči bol tlačený 9, v Trenčíne 5, v Prešporke 1, vo Viedni 2, v B. Bystrici a Pešti jedonraz. Ponevác mnoho prekladal, menovali ho slovenským Lutherom. Do českoslovenčiny medzi inšim preložil augsburgské vyznanie, ktoré r. 1620 v Olomúci vyšlo; r. 1635 vydal i knižku modlitebnú. — *Daniel Masník* bol skladateľom piesni nábožných. Jeho syn *Tobias Masník* stal sa r. 1669 učiteľom školy Lednickej, ztade toho istého roku prešiel ku škole Ilavskej, ktorú spravoval až do r. 1671 súčasne spolu kaplánom cirkvi ilavskej. V ťaž-

kých prenasledovaniach proti Evanjelikom v Uhrách r. 1674 povolaný bol pred súd do Prešporku a ponevác revers podpísať nechcel, bol zamknutý a „na galie“ odsúdený, i bol s mnohými kňazmi do Triestu dopravený, r. 1675 ale do Neapolu; keď ztade ušiel, opäť uvezenený a konečne kupcami Neapolskými z otroctva vykúpený, odobral sa cez Rím, Florenciu, Lombardsko, Švajčiarsko do Württembergu, ztade šiel r. 1680 do Jeny, žil potom v zemách Saských a Lužických, zdržujúc sa v Dražďanoch, v Žitave atď. Keď sa búrky náboženské v Uhrách utišili i vrátil sa do vlasti a bol kazateľom v Blatnici, v Zájových Uhrovcach a konečne v Háji, kde oko r. 1700 zomrel. Spísal a vydal „Scitavia triplici P.P.P. Patre, pastore et praeceptore coronata“ r. 1699. „Vyvolená boží vinice obnovená, t. j. pravdivá historie, kterak cirkev boží i slovom páne skrze dr. Luthera obnovená byla. Dražďany r. 1682;“ v Levoči r. 1696 návod k pravopisu „Správa pisma slovenského, jak se má dobře psáti, čísti a tisknouti.“ — *Ján Bár Krupinský*, narodený v Lipt. Sv. Ondreji, bol učiteľom a kazateľom v Krupine. R. 1672 bol vyhnaný z vlasti a r. 1686 navrátiac sa zpiatky, zomrel r. 1689. Dôležitý je pre svoje historické spisy, do ktorých patri: „Disertatio“ vo Vittenbergu roku 1659, „Micae historico chronologicae evangelico-pannonicae,“ čo rukopis zachovalo sa dielo: „Memorabilia duorum Martyrum in Hungaria,“ bol to Filip Nikolaj, kazateľ a Gregory učiteľ evanjelický, ktorý r. 1627 v Lubietovej spálení boli. — *Štefan Pilárik Očovský*, narodený r. 1616, bol kňazom a kazateľom v mnohých cirkvách a konečne v Senici, zomrel r. 1675 vo vyhnanstve v Neusalze. Od narodenia až do skonania zápasil s tými najpodivnejšími nebezpečenstvami. Príhody svojho zajatia od Turkov a vysvobodenia spísal sám vo veršoch pod názvom „Sors Pilarikiana, čili los Pilarika Štefana služebníka, Boha Pána;“ i vydal ho r. 1666 u Dodana v Žiline. Spis tento vyšiel vydaný od Tablica r. 1804 v Skalici. Jako Senický kazateľ bol od Turkov

zajatý a v Caribrade rozličným spôsobom trápený. Od neho pochádza i „Harfa Dávidova,“ vydaná v Trenčine, „Favus destillans,“ modlitebná kniha, — vydaná r. 1648 v Levoči. Pilárik predstavuje nám jednu z najromantickejších osobností medzi spisovateľmi slovenskými. — *Daniel Horčíčka (Sinapius)*, rodom zo Sučian v Turci, bol od r. 1660 kazateľom a správcom škôl Jelšavských, neskôr kazateľom Kameňanským. Od r. 1673—1703 žil čo vyhnanec z Sliezska a Poľsku v Bajnove, kde bol do r. 1683 správcom „krájskej školy. Navrátiac sa do vlasti, bol kazateľom v Teplej, Radvani a naposledy v Levoči a dozorcom tamojších škôl. Spisovateľom bol veľmi plodným. Obstaral nové vydanie Tranovského „Cýthary,“ kde má asi 15 piesni. Najdôležitejšie dielo jeho je „Nephorum latino-slovenicum,“ ktoré r. 1678 vydal. Dielo toto obsahuje 30 odsekov prísloví československých, ktoré sa on pri boku predrahej matky sedávajúc sfa chlapec bol naučil. V obširnej predmluve k dielu tomuto jedná o literatúre slovenskej a vyvíja ideu o Slavianstve, jaké v tomto čase u žiadneho spisovateľa nenachodíme. Ďalej vydal: „Zahradka dušičky pobožnej,“ venovaná Jurovi Radvanskému a manželke jeho Katarine Mariaši; „Perlička dietok božích“ vyšla r. 1684 u Kašpara Neumanna. Od neho je i viac nábožných piesni. Zomrel r. 1684. — *Ján Simonides*, kazateľ B. Bystrický vydal väčší a menší katekismus dr. Lutherov; zomrel r. 1708. — *Ján Kromholz*, kazateľ v Kokave, vydal mnohé diela bohoslovecké v Levoči; zomrel r. 1683. *Julko Zábajník*, zomrel r. 1672 čo superintendent, spísal mnohé nábožné piesne. — *Michal Láni*, zomrel r. 1708 čo kazateľ vo Vrbovcach. Od neho máme: „Duchovný zbrane pokojik,“ preklad to z nemeckého od Eichlera vo 4 sväzkoch, r. 1683 vydaný. — *Jonáš Bubenka*, kňaz v Obținej, vydal r. 1683 Komenského „Orbis pietus“ s obrázkami, ktoré sám ryl do dreva. — *Ján Mitochorský* vydal v Dražďanoch toho času: „Ornamentum magistratus politici.“

(Pokračovanie nasleduje.)

Ivan Turgeniev čo novelista.

(Pokračovanie.)

Jak Božiu prírodu vôbec, tak opisuje a líči Turgeniev rád a umelecky i zvieratá. Podáva nám utešené obrázky psov, koní, ptákov atď., z ktorých na nás hľadí mielenúplná znalosť zovňajška zvera, no i podivuhodué vniknutie do jeho duchosveta. Tak

opisuje v náčrtkoch „*Jermolaj a mlynárka*“ vychudlého kopova týmito šťastnými fahy: „Keď žrával, zatískol obyčajne svoj okypťený ohon medzi nohy, zamračil sa mu obličaj, niekedy zdal sa báť a neusmial sa nikdy. (A preca je známo — dokladá poet v zá-

vierke — že dovedú niekedy i psi usmiať sa, ano často prívetive usmiať sa). Veľmi bol ohyzdný, a nikdy neprenehalo lenivé potulujúce sa služobníctvo príležitostí, by ho netýralo a mu nenadávalo. Zvláštnu radosť zapričinoval kuchárom, ktorí zanechajúc svoju prácu kričiac a nadávajúc mu bežali hneď za nim, jaknáhle svoj hladný ňufak cez polo otvorené dvere do kuchyne strčil. Na polovačke vyznačoval sa vytrvanlivosťou a mal znamenitý čuch. Jeho majiteľ nedal mu nikdy žrádla. Ale keď raz Valetka (tak sa menoval) dopadol zajačka, zožral ho chutne až do posledného koštiala nekde v chládku pod zeleným kriačkom, no vždy ďaleko od svojho pána, ktorý ho vo všetkých možných rečiach preklínal.“ — Jak prírodu tak i zverov zná Turgeniev vždy v istom pomere k človeku líčiť; v jich jednaní a bytnosti odzrkadluje sa vždy nejaká charakterisujúca vlastnosť patričnej osoby, alebo aspon dopĺňuje jej charakter. Jako na pr. v Cervantesovej nesmrteľnej básni biedny ošarpaný kôň Rozinante šľachtica Don Quixota a šedý osel prehnaneho jeho zbrojnoša Sancho Pansu zvláštno charakterisujú, a tak rečeno dopĺňujúcu časť charakteru jich majiteľov tvoria: tak je i u Turgenieva kopov Valetka dopĺňujúcou časťou jeho majiteľa, vysokého chudorľavého poľovníka a tuláka Jermolaja.

Popri početných obrázkoch prírody a zverov, obsahujú náčrtky Turgenievove „*Deník poľovníka*“ najviac prírodopis ruského ľudu, najmä ľudu vonkovského, sedliackeho. Deje náčrtkov týchto odbývajú sa najviac na stepách, medzi sedliakmi a šľachtou, a už tento kraj, títo hrdinovia jeho poskytujú vďačnú poetickú látku, lebo sedliacky ľud je bezprostrednejší, otvorenejší, pôvodnejší, nežli meštanský. A túto stránku ľudu vonkovského zná Turgeniev veľmi šťastne uchytíť; on predstavuje nám mužíkov a šľachticov, panstvo a sluhov vo všetkých možných druhoch a charakteroch; a v celku zrači sa nelíčená láska poetova k nevoľnému, utiskovanému, prostému, dobrému ľudu. On nám

ho predstavuje, jako oduševnený je ruský sedliak za svoju vlasť, svoj národ, cára a cirkev, jak svätý mu je rodinný sväzok. Ruský sedliak, jako nám ho Turgeniev predstavuje, je vo svojom jadre nezkažený, vôbec dobrý, trpezlivý, spokojný, vytrvalý, praktický, má humor, ale i resignáciu.

V obraze „*Khor a Kalinič*“ predstavuje nám poet dvoch sedliakov, priateľov. *Khor* je sedliacky realista, „positívny praktický charakter, administratívna hlava;“ on je poľvárom bohatej kvetúcej rodiny a majiteľom dobre usporiadaného gazdovstva. *Kalinič* „prislúcha do počtu idealistov, romantikov, exultovaných snívých ľudí,“ on túlava sa so svojim zemským pánom po polovačkách a zanedbáva domášne práce, každému preukazuje službu, na seba myslí naposledy, zná čítať, písať, spievať, na balalajku hrať, počasiť prorokovať, dobytok liečiť. Keď poľovník vypravuje o cudzích krajinách, lúbia sa mu popisy hôr, vodopádov, krásnych, neobčajných stavieb, veľkých miest atď. Keď sa oba priatelia sídu, nosí Kalinič usilovnému, pracovitému, gazdovskému Khorovi jahody, ktoré nasbieral na paseke, vodi mu práve kúpeného koňa do stajne, ponevác „má šťastnú ruku,“ spieva a hrá na balalajku, a za všetko to sa mu Khor vysmieva, že nič nemá, že musí chodiť bosý. Kalinič je bližší prírode, Khor ľuďom. Keď poľovník vypráva obom o cudzine, hovorí Kalinič: „Buď vŕľa Tvoja Hospodine.“ Khor pri tom mlčí, chmúri svoje husté obrvy, a kdetu hovorí: „Hľa, tak by to u nás nemohlo byť,“ alebo zase: „To je múdre, to je poriadok.“ — „Pri Khorovi nadobudol som presvedčenia, ač viem, že mnohý z čitateľov presvedčenie nebude sdielať, že Petor Veľký bol celkom Rusom, a že sa nim hlavne osvedčil, keď zavádzal zmeny. Rus má vždy nevyvratnú dôveru vo svoju silu a vytrvalosť; málo zanáša sa minulosťou, preto ale smele hľadá ku predu. Čo je dobré, to sa mu ľúbi, čo rozumné, to bere od iných; nech je to zkadekolvek, to mu je všetko jedno.“ Dokladá náš poet.

(Pokračovanie nasleduje.)

Knihy a spisy redakcii zaslané.

Atalanta, historická povest. Napísal Kolman Banšell. V Pešti. Tlačou „Minervy.“ VIII.; str. 80; cena 40 kr. Možno ju dostať u p. pôvodcu (v Pešti, fabriková ulica č. 19). Na 10 výtiskov dávajú sa dva nádavkom.

Krátky návod k vyučovaniu v telocviku, hlavne pre národné školy zostavil

Dr. Ivan Br. Zoch, r. v. učbár na gymn. vo V. Revúci. Nákladom pôvodcovým. 1873. Tlačou knihtlač.-úč. spolku v T. Sv. Martine. So 140 obrázkami z kamenopisného ústavu Dr. Zocha Str. 16 a 32; cena 30 kr.

Povest o Turovi. Rozpráva Marek Rozmarín. Turč. Sv. Martin. Tlačou a ná-

kladom knihtač. - úč. spolku 1873; XVI.; str. 24.

Pútník svätovojtešský, obrázkový kalendár pre katolíckych Slovákov v Uhorsku, vydaný od Spolku sv. Adalberta (Vojtecha) na rok obyčajný 1874, majúci 365 dní. Redaktor Juraj Slotta, kňaz biskupstva baňskobystrického, prítomne správca Spolku sv. Vojtecha. Číslo 6. kníh spolkových. Nákladom Spolku sv. Vojtecha. Na sklade u hlavného jednatelstva v Trnave a u všetkých okresných jednatelstvi. V Skalici 1873; tlačou Fr. X. Škarniela synov. Cena 30 kr.

Slovenský kalendár na obyčajný, 365 dní majúci rok po narod. Krista Pána 1874. Vydáva Daniel G. Lichard, vysl. profesor prírodných vied, t. č. redaktor hospodársko-remeselníckych novín „Obzoru.“ V Skalici. 1874. Písmom a tlačou Jozefa Škarniela. Str. 88; cena 30 kr.

Slovenský obrázkový kalendár pre katolíkov, evanjelikov a starovercov na obyčajný rok 1874. Turč. Sv. Martin. Knižtlačiarstvo - účastin. spolok. Str. 84; cena 20 kr. r. č.

Z doby kométy. Původní humoristická povídka z moravské vesnice od A. H. Sokola. V Praze. Tiskem a nákladem kněhtiskárny: J. Otto. 1873. VIII.; str. 136; cena 30 kr. r. č.

Anthologie z národných písní československých, kterou ze zbírek K. J. Erbena, F. Sušila, J. Kollára, J. V. Kamarýta a j. učinil František Bartoš, professor c. kr. slovenského gymnasia Brněnského. V Praze. Nakladatel Fr. A. Urbánek, kněhkupec. 1874. VIII.; str. VIII a 176; cena 1 zl. 10 kr. Co sa nám pri tomto ináč znamenitom dielku nelúbi je, že p. Fr. Bartoš podal v ňom slovenské piesne so starodávnym pravopisom, no i také, ktoré v podobných zbierkach byť nemajú. I upozorňujeme p. nakladateľa, aby sa budúce, keď nečo slovenského bude chcel vydať, na nektorého čelnejšieho slov. spisovateľa voždy obrátil. Ostatne veľmi zaviazaní sme p. Urbánekovi, že sa tak vrelo zaujíma za slovenskú spisbu a oboznamuje bratov svojich na Morave a v Česku s výplodami muzy slovenskej. Pri tejto príležitosti oznamujeme, že ministerstvo schválilo nasledujúce p. Urbánkom (Praha, Vodičková ulice č. 11) vydané školské knihy; a síce: Kupkovu „Nauku o mērických tvarech.“ (Tretie opravené vydanie). So 74 vyobrazeniami. Z referatu od c. k. zemskej školnej rady o spise tomto vñimame nasledujúce: „Čím sa však, a to ku prospěchu liší vy-

danie toto od vydania predošlého, jest, že sú úlohy celkom upravené dľa mier metrických, že sú úkoly rozmanitejšie a zia- kom srozumiteľnejšie, jako i spôsob dobývania koreňa druhého stupňa vynechaný. Sloh je spravný a jasný, jako i definícia; terminologia všade pravá; postup prirodzený; metody šetreno. Dielko je záslužné a látka ohľadom k určenému stupňu podáva sa stručne a dobre, tak že sa toto tretie vydanie pre školy obecne a občanské ku schválení odporúča.“ — I Stoklasové „Základové chemie“ schválené sú pre vyššie triedy škôl a pre školy obecne ministerstvom výučby (od dňa 4. Aug. 1873. č. 8987.) Je to jediná kniha lučby (chemie) schválená pre školy občanské. Tak tiež jeho obě vydania (vätsie práve dotlačuje sa v druhom rozmnoženom vydaní, s 115 vyob.) „Fysiky“ (prvé pre nar. učiteľov a vyššie dievčie a občanské školy, druhé pre mládež škôl obecných) sú drier ministerstvom schválené a na početných školách zavedené. Jeho praktické poučenie o „Míre metrické“ vydané je po tretikrát celkom skoro 10.000 výtiskov. Všetky diela Stoklasove vydal p. Fr. A. Urbánek, ktorého knihkupectvo et. čítateľstvu svojmu vrelo odporúčame, lebo on poslúži každému rychle a riadne.

Strážce jazyka českého. Sestavil Fr. O. Mikeš, býv. redaktor časopisu „Osvěta“ a „Beseda.“ V Praze. Tiskem a nákladem kněhtiskárny: J. Otto. 1872. VIII.; str. 100, cena 60 kr.

Vodopis království Českého ku prospěchu mládeže česko-slovenské sepsal Ant. Jarosl Vrtátko (Benátský). Druhé vydání. V Praze. Nákladem spisovatelovým. 1865. VIII.; str. 16.; cena 10 kr.

Společné hry, hry s rukami a prsty, pochody, písně, krátká říkání a bajky pro malé děti v opatrovnách a dětských zahrádkách, jakož i v domácnosti. Podává E. Cichrová roz. Brzorádová. V Praze. Tiskem a nákladem kněhtiskárny: J. Otto. 1872. VIII.; str. 44; cena 48 kr.

Stručná ústavoveda čili občianské práva a povinnosti občanov královstva Uhorského. Pre slovenské školy královstva Uhorského spisal Jozef Zelliger. Druhé opravené vydanie. V Skalici 1873. Tlačou a nákladom Fr. X. Škarniela synov. Str. 32; cena 10 kr.

Zpráva o činnosti jednoty českých matematiků v Praze za první, druhý a třetí ročník. Nákladem jednoty. Podává Ph. C. Frant. Houdek, t. č. jednatel. Tiskem J. S. Skřejšovského v Praze. 1872.